

De hierboven gegeven bijzonderheden over het tijdschrift komen voor in het eerste deel waar ook een levensschets en een waardering van Bayles ideeën op het gebied van de religie zijn opgenomen. Daaruit blijkt dat hij ondanks zijn hooggestemde idealen over de gemeenschappelijke republiek der letteren telkens bij actuele kwesties, maar ook bij die uit het verleden, de tegenstellingen binnen het katholicisme belangrijker vond en meer aandacht schonk dan die binnen de gereformeerde wereld. De meeste ruimte kregen echter de interconfessionele controverses. Zijn opvattingen over de juiste geschiedschrijving aan de hand van geschreven bronnen hadden als uitwerking dat hij meende dat na de gebeurtenissen een soort officiële versie van de toedracht door onpartijdige historici tot stand moest en kon worden gebracht. Bayle is in de formulering van Bost zeker niet zonder meer een woordvoerder van de Refuge maar een bijna religieuze zoeker naar de waarheid en naar het ondanks alle tegenstellingen handhaven van de dialoog in de republiek der letteren.

Na deze hooggestemde karakterisering volgt een merkwaardig hoofdstuk over de *Nouvelles* in verband met de *crise* uit het werk van Hazard. Hier worden in 1994 nog eens de beperkingen van de stelling uit diens beroemde, zestig jaar oude boek onder de aandacht van de lezer gebracht, een lezer die zich afvraagt of dat in Frankrijk nog niet genoeg is geschied? Na een nogal omslachtig stuk waarin de lijnen van de *Nouvelles* naar de beroemde *Dictionnaire* uit 1697 worden doorgetrokken eindigt de auteur met een wonderlijk concluderend gedeelte. Dat hij als theoloog in de denkbeelden van Bayle een getuigenis op de weg van *attitude réformée* naar *mentalité protestante* wil zien is, hoe weinig historisch ook, nog begrijpelijk. Maar waarom hij daarna de arme man tot archetype van een intellectueel, althans volgens Bost's eigen, anachronistische definitie, wil maken, een operatie waarbij zelfs de positie van Voltaire en Sartre (vooral de naam van de laatste zou Bayle doen gruwen) te hulp wordt geroepen, is voor deze historicus een idee dat alleen nog binnen de *périphérique* kan ontstaan. Zijn boek blijft niettemin vooral door de documentatie over de *Nouvelles* bijzonder nuttig.

E. O. G. Haitsma Mulier

J. C. M. Pennings, Th. H. P. M. Thomassen, ed., *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813*, I, *Overgedragen archieven van gezanten en consuls in de christelijke wereld* ('s-Gravenhage: Algemeen rijksarchief, eerste afdeling, 1994, 433 blz., f45,-, ISBN 90 800916 18).

De legatie- en consulaatsarchieven van vóór 1813 hebben een lange lijdensweg achter de rug. Die begon al in de tijd zelf. Veel gezanten en consuls leverden na afloop van hun missie de bescheiden niet in, maar namen ze mee naar huis of lieten ze achter, zodat het meeste aan vernietiging ten prooi viel. Na allerlei omzwervingen in de Bataafse en Franse tijd kwam het restant op het ministerie van buitenlandse zaken terecht, dat het in 1854/1857 overdroeg aan het algemeen rijksarchief. Andere legatie- en consulaatsarchieven volgden de decennia erna. In de jaren 1897-1901 werd een voorlopige inventaris vervaardigd, die werd aangevuld en bijgewerkt. W. A. Fasel, N. M. Japikse en O. Schutte trachtten in de jaren 1950 en 1960 tot een betere beschrijving te komen, doch hun werk bleef onvolledig en liet veel te wensen over. Tenslotte hebben Th. H. P. M. Thomassen en J. C. M. Pennings vanaf 1979 met steun van diverse medewerkers de legatie- en consulaatsarchieven, die bij alle pogingen tot inventarisatie nog meer in de war waren geraakt, ten onrechte waren aangevuld met talloze stukken uit particuliere archieven en archieven die ter griffie waren gedeponed en met 1795 als scheidslijn in tweeën

waren gehakt, definitief gereconstrueerd en geïnventariseerd. Wat vooral treft is de manier waarop een reeks archivariissen in de loop van de tijd met deze archieven is omgesprongen, zonder zich veel gelegen te laten liggen aan de oorspronkelijke ordening.

De inventaris bevat een heldere beschrijving van de legatie-en consulaatsarchieven uit de christelijke wereld tot 1813; er wordt een tweede deel met de archieven uit het Osmaanse rijk, die veel vollediger bewaard zijn, in het vooruitzicht gesteld. Het gros van de beschreven bescheiden heeft betrekking op het tijdvak 1750-1810. De legatie- en consulaatsarchieven van vóór 1750 zijn slecht vertegenwoordigd; het meeste dat de tand des tijds heeft doorstaan bevindt zich in particuliere archieven, het archief van de staten-generaal, de collectie aanwinsten en de collectie diversen. Dat blijkt uit een goede zoekwijzer op alle congressen en gezantschappen, die aangeeft waar verballen en bewaard gebleven legatie- en consulaatsarchieven zich thans ophouden (125-149). Veel van de beschreven bescheiden bevinden zich natuurlijk ook in het archief van de staten-generaal; de meerwaarde van de legatiearchieven is gelegen in particuliere correspondentie van de gezanten met de raadpensionarissen van Holland, in correspondentie van de gezanten met instellingen, medegezanten en privépersonen en in de kijk die de bescheiden verschaffen op het gezantschapswezen. Zowel voor het politiek bedrijf als voor het functioneren van de diplomatie, waarover een goede monografie ontbreekt, zijn de legatiearchieven dus van aanzienlijk belang. De zinsnede op de kaft en op bladzijde 114; 'Wat de VOC archieven betekenen voor de geschiedenis van Azië betekenen de legatiearchieven voor de geschiedenis van Europa' getuigt echter van weinig realiteitszin.

De inventaris wordt voorafgegaan dooreen opmerkelijk lange introductie van Theo Thomasen over de Nederlandse diplomatie in de zeventiende en achttiende eeuw; deze heeft het karakter van een afzonderlijke verhandeling. Hierin komen de status, de rang, de aanstelling, de bezoldiging, de ontslagprocedure, de taak, de bevoegdheid, de legitimering, de diplomatieke rol, de informatievoorziening, de briefwisseling, de verantwoording en de archiefvorming van de Nederlandse gezanten aan de orde; dit geschiedt op basis van de bestaande literatuur en de geordende archieven. Het meest treft de scherpe tegenstelling die wordt gecreëerd tussen de zeventiende en de achttiende eeuw. Pas in de achttiende eeuw zou er een netwerk van vaste diplomatieke vertegenwoordigers zijn ontstaan, een ambtelijke diplomatieke dienst met professionele gezanten. Ten tijde van De Witt zou er vrijwel louter sprake zijn geweest van 'oorlogsdiplomatie' (20); ten tijde van Willem III zou de diplomatieke dienst zich hebben ontwikkeld. Het gezantschap zou in de zeventiende eeuw vooral een erebaantje en een opstap naar een politieke functie zijn geweest. Het komt mij voor dat de auteur het contrast te zwaar aanzet. Minder dubieus zijn andere ontwikkelingen die de auteur signaleert; de afname van buitengewone en meerhoofdige gezantschappen, de vastlegging van procedures en ceremonieel, de verbetering van de communicatie tussen de diplomaten en de achterban en tussen de gezanten onderling, de vergroting van de rol van de griffier, de professionalisering van de griffie en de verbetering van het archiefbeheer. De beschrijving is wat schetsmatig maar getuigt van moed een onontgonnen terrein te verkennen en bevat allerlei interessante bouwstenen voor de monografie over het gezantschapswezen van de Republiek waarop wij reeds zolang met smart wachten.

G. de Bruin

J. L. Price, *Holland and the Dutch republic in the seventeenth century. The politics of particularism* (Oxford: Clarendon press, 1994, 312 biz., £35.00, ISBN 0 19 820383 7).